ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ КРЕДИТНИХ ДЕРИВАТИВІВ БАНКАМИ УКРАЇНИ

Шмуратко Я. А.

Україна, Одеса, Одеський національний економічний університет

Abstract. *The article is devoted to analysis of the global and national credit derivatives markets and defined the role of Ukrainian banks in the processes of formation of the national derivatives market. The article characterizes the nature of credit derivatives, classified types of derivative financial instruments. In the article are determined tendencies and prospects of development of the Ukrainian credit derivatives market.*

Keywords: *derivatives, credit derivatives, bank risk, regulation, financial market*

Сучасний етап розвитку економічних відносин характеризується підвищенням ролі фінансового сектору у створенні умов для зростання, сталого розвитку та зміцнення національної економіки будь-якої країни. Історично склалося, що вітчизняна фінансова система є банкорієнтованою, що визначає провідну роль банків у здійсненні посередницьких функцій між позичальниками та інвесторами. Водночас, це означає й існування зворотнього зв'язку – сталий розвиток банківської системи насамперед залежить від умов загального стану економіки країни.

Наслідки світової фінансової кризи 2007 р, посилені сучасною внутрішньополітичною та економічною кризою в Україні, суттєво погіршили стан вітчизняної економіки та банківської системи та призвели до зростання рівня економічних ризиків, на які наражаються вітчизняні суб'єкти господарювання. Зазначені тенденції вимагають від українських банків пошуку нових інструментів ефективного управління ризиками, зменшення рівня витрат та отримання додаткових доходів. Світова практика свідчить, що у якості таких інструментів виступають різні види похідних фінансових інструментів (ПФІ). Зростаюча потреба у таких інструментах визначає їх місце у структурі світових фінансів, формуючи порівняно новий сегмент фінансового ринку - ринок похідних фінансових інструментів.

Теоретичні основи дослідження ринку похідних фінансових інструментів сформували наукові праці таких зарубіжних науковців як Дж. М.Кейнс, Р. Колб, Р. Мертон, Дж. Хікс, які визначили сутність, функції, роль та місто ринку похідних фінансових інструментів у структурі сучасної фінансової системи. Серед праць вітчизняних науковців проблематиці дослідження ринку ПФІ присвячені праці А.Бурденко, О.Дзюблюка, Ф.Журавка, Л.Примостки, О.Сохацької тощо. Подальшого дослідження потребують питання, пов'язані із комплексним аналізом та перспективами впровадження окремих видів ПФІ, зокрема, кредитних деривативів, які, на наш погляд, вивчені та висвітлені у наукових працях недостатньо.

Метою статті є дослідження особливостей світового досвіду впровадження та використання кредитних деривативів та визначення перспектив та проблем їх використання банками України та подальшого розвитку сегменту деривативів фінансового ринку.

Виклад основного матеріалу. Виникненню кредитних деривативів сприяла необхідність вирішення проблем банківського ризик-менеджменту іноземних банків, яка визначилася у 70 - ті роки XX століття. Спад у цей період економічної кон'юнктури викликав ланцюжок банківських банкрутств і став основною причиною формування кредитних резервів і масового продажу неякісних боргових зобов'язань на фінансовому ринку. Банки були змушені шукати інші способи страхування й «розсіювання» кредитного ризику, та, в решті, за допомогою деривативів знайшли механізм диверсифікації кредитних ризиків серед великої кількості інвесторів економічного співтовариства.

Фінансові інженери найбільших інвестиційних банків у першій половині 1990-х рр. активно працювали над винаходом такого деривативу, що дозволяв би перевести кредитні ризики на третіх осіб, збільшити обсяги кредитування клієнтів, що вже досягли лімітів по кредитній заборгованості, а також торгувати кредитним ризиком. Таким чином, одним з рушійних чинників подальшої інтеграції фінансових ринків, що розвиваються в умовах глобалізаційних світових економічних дисбалансів, стали фінансові інновації, які створили умови для об'єднання різних по своїй структурі кредитних ринків та призвели до створення нових фінансових інструментів, нині відомих як позабіржові кредитні похідні інструменти.

Відомо, що основним ризиком у діяльності банків є кредитний ризик, адже більша частина активів банківських установ формується на внутрішньому кредитному ринку, тому залежить від стану національних економік. Одним з методів позбавлення надмірних кредитних ризиків,

особливо при неплатоспроможності позичальника, якими користувались банки, є можливість поступитися правами кредитора колекторним агентствам або іншим учасникам, звільняючи себе таким чином від кредитного ризику, але при цьому втрачаючи сам актив. Проблема відділення кредитного ризику від самого активу стала викликом для світового інноваційного фінансового співтовариства. У результаті після ретельних розробок банкам був запропонований продукт, що згодом перевернув розуміння учасників про можливість використання кредитного ризику у своїх же цілях, спекулятивних або хеджування, якому дали назву «кредитно-дефолтний своп» (credit default swap, CDS).

Сутність кредитного деривативу проявляється в його здатності передати частину або весь кредитний ризик певного фінансового активу третій особі за винагороду, при цьому «ціною виконання» умов подібного деривативу буде заздалегідь застережена кредитна подія (наприклад, дефолт контрагента, зниження кредитних рейтингів тощо).

Таким чином, кредитні деривативи можна визначити як забалансові інструменти позабіржового ринку, що дозволяють відокремити кредитний ризик від інших ризиків, властивих певному фінансовому активу, і передати даний ризик від його продавця до покупця. При цьому суб'єкт угоди, що продає кредитний ризик, називається покупцем кредитного захисту, а суб'єкт, що придбає кредитний ризик виступає як продавець кредитного захисту. Слід окремо зазначити, що продавець кредитного захисту, здобуваючи кредитний ризик, пов'язаний з певним фінансовим активом, не отримує права власності на цей актив, який залишається в покупця кредитного захисту. Використання подібних інструментів дозволяє банку більш ефективно управляти кредитними ризиками та здійснювати різні стратегії щодо їхнього зниження, наприклад, при формуванні синтетичної сек'юритизації, яка не має на увазі продаж пулу однорідних активів спеціально створеній юридичній особі. Але, в той же час, вона дозволяє покупцеві кредитного захисту переуступити продавцеві захисту кредитні ризики, пов'язані із цими активами, за допомогою використання різних видів кредитних деривативів.

Разом з тим, необхідно зауважити, що кредитним деривативам притаманні свої специфічні ризики, які банкам необхідно в обов'язковому порядку враховувати при їх використанні.

У сучасній теорії ризик-менеджменту розглядаються, як правило, чотири види ризиків, які притаманні кредитним деривативам: кредитний ризик, ринковий ризик, ризик ліквідності та правовий ризик. Так, незважаючи на своє призначення передавати кредитний ризик певного (базисного) активу іншому контрагентові, кредитні деривативи самі стають об'єктом кредитного ризику безпосередньо збоку продавця захисту, тобто покупець захисту повинен заздалегідь передбачати факт неплатоспроможності продавця кредитного захисту.

Сутність ринкового ризику визначається тим, що на вартість кредитних похідних інструментів впливає рівень кредитоспроможності емітента базового активу. Таким чином, якщо існує низька ймовірність дефолту цього емітента, то й вартість кредитного захисту буде незначною. Відповідно, ситуація буде протилежною, якщо емітент має більш високу ймовірність дефолту.

Ризик ліквідності рекомендується враховувати внаслідок того, що з кредитним деривативи є об'єктом обігу на позабіржовому ринку, що, зважаючи на їх досить індивідуальні характеристики, суттєво звужує коло покупців та продавців захисту та впливає на загальний рівень ліквідності ринку. Беручи до уваги даний факт, стає зрозумілим, що при можливому зниженні попиту на кредитні похідні інструменти, їх ліквідність буде дуже низкою.

При організації роботи банків з кредитними деривативами необхідно окремо аналізувати правовий або юридичний ризик, що виникає внаслідок того, що угоди з подібними інструментами відбуваються на позабіржовому ринку та у окремих випадках визначення репутації контрагента стає важкою справою. Іншими факторами виникнення правового ризику можуть бути нечіткі (або некоректні) визначення умов, які викликають кредитні події, а також неврахувані умови реструктуризації боргу продавця кредитного захисту перед покупцем у випадку настання кредитної події.

Наведений аналіз доводить, що кредитні деривативи є потужними інструментом ризик-менеджменту сучасних комерційних банків та невід'ємною складовою світового фінансового ринку.

В умовах інтеграції України в міжнародне банківське співтовариство адекватне використання ринкових відносин, що забезпечують перерозподіл фінансових потоків за допомогою купівлі-продажу кредитних ризиків, стає як найближчою перспективою, так і об'єктивною неминучістю й необхідністю у банківської діяльності.

Варто зауважити, що українська банківська система вже має досвід впровадження зазначених інноваційних інструментів, хоча йдеться не зовсім про використання кредитних деривативів. Так, ПАТ «ПриватБанк» здійснив транскордонну сек'юритизацію активів за законодавством

Великобританії, а ПАТ «Укргазбанк», Державна іпотечна установа та Держаний ощадний банк України випустили звичайні іпотечні облігації відповідно до Закону України «Про іпотечні облігації».

З метою створення фінансової системи, здатної забезпечувати сталий економічний розвиток держави, Національним банком України розроблено Програму розвитку фінансового сектору України до 2020р., яка передбачає реформи банківського сектору, сектору небанківських фінансових інститутів, фондового ринку та ринку похідних фінансових інструментів, в тому числі шляхом впровадження нових фінансових похідних інструментів.

Надаючи належне прагненню регулятора до впровадження нових фінансових інструментів, слід наголосити, що окрім стимулювання розвитку ринку ПФІ, належну увагу слід приділити створенню ефективної системи регулювання, визначенню перспектив участі вітчизняних банків у операціях як на вітчизняному, так і на міжнародному ринку ПФІ.

Для розробки раціональних та дієвих норм регулювання ринку кредитних деривативів необхідно провести аналіз світового досвіду проведення операцій з ними та виявити ключові фактори розвитку цих інструментів, до основних з яких слід віднести:

- стан ринку похідних фінансових інструментів у цілому;
- розвиток ринків базисних банківських активів;
- усвідомлення банками потреби й необхідності перерозподілу кредитних ризиків за допомогою кредитних деривативів;
- законодавче регулювання цивільно-правового статусу кредитних деривативів, вживання заходів по запобіганню негативного впливу на діяльність банків шляхом захисту від кредитних ризиків.

Таким чином, ефективне вирішення проблем як на рівні взаємовідносин учасників ринку, так і на рівні самих позабіржових деривативів, у сукупності будуть сприяти процесам формування такого синергетичного ефекту, який призведе до позитивної зміни структури як національних, так і світового фінансових ринків.

Висновки. Наведений аналіз надає змогу дійти висновків, що незважаючи на певну ефективність кредитних деривативів, підтверджену світовою банківською практикою, в Україні поки відсутні необхідні умови для повномасштабного їхнього використання. Данні обставини ні в якому разі не повинні стати причиною їх теоретичного й практичного забуття.

Глобальні тенденції світового розвитку неминуче приведуть банківську систему України до ретельного дослідження й законодавчого врегулювання проблеми використання кредитних деривативів у діяльності банків. В Україні необхідна розробка як спеціального закону про похідні фінансові інструменти, у тому числі й кредитних деривативах, так і внесення змін у Цивільний кодекс, закон України «Про цінні папери й фондовий ринок».

Основними цілями норм законодавства повинні стати: створення правової визначеності для операцій із кредитними деривативами й правовим захистом їхніх учасників; забезпечення умов для формування й розвитку ринку похідних фінансових інструментів і впровадження правових механізмів, необхідних для використання й обігу кредитних деривативів; забезпечення діяльності ринку похідних фінансових інструментів, створення засад регулювання й закріплення компетенції регулювального органа, що дозволить йому здійснювати нагляд за даним ринком і вживати заходи по запобіганню негативного впливу на його діяльність шляхом захисту від кредитних ризиків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Банківська енциклопедія / С.Г. Арбузов, Ю.В. Колобов, В.І. Міщенко, С.В. Науменкова. — К.: Центр наукових досліджень Національного банку України : Знання, 2011. — 504 с. — (Інституційні засади розвитку банківської системи України)

2. Дзюблюк О.В., «Управління кредитним процесом комерційних банків у контексті мінімізації кредитного ризику із використанням новітніх фінансових інструментів» / О.Дзюблюк // Світ фінансів. —2009. — 2(19) — С.7-17

3. Журавка Ф.О., Забезпечення сталого розвитку ринку похідних фінансових інструментів України: монографія / Ф.О.Журавка, І.М.Бурденко, І.О.Макаренко. — Суми: ТОВ «Друкарський дім «Папірус», 2012. — 166с.

4. Примостка Л.О., Фінансові деривативи: аналітичні та облікові аспекти: Монографія. — К.: КНЕУ, 2001. — 263с.

5. Сохацька О.М. Міжнародні ф'ючерсні ринки: теоретико-методологічні аспекти: Монографія. – Тернопіль: Карт-бланш, 2002. — 454 с.